

[Artikkel i *Fortsatt i virksomhet. Festskrift til Regi Th. Enerstvedts 75-årsdag*, Søkelys 9/2013, Oslo: Marxist Forlag]

**Arvid Fennefoss**

## **Et praksisperspektiv for sosiologien?**

I denne artikkelen vil jeg ta utgangspunkt i et hovedproblem i sosiologien, dualismen subjekt – objekt. Denne filosofiske dualismen betrakter jeg som den grunnleggende, og som opphavet til en rekke andre, mer eller mindre av avledet av den. I sosiologien er kanskje de viktigste eksempler på slike avlede dualismer: individ – samfunn, mikronivå – makronivå og aktør – struktur. Med dette som utgangspunkt vil jeg først fokusere på noen trekk ved Regi Th. Enerstvedts forståelse av virksomhet. Jeg vil prøve å plassere hans bidrag i det sosiologiske feltet, og vise at Enerstvedt særegne bidrag til en virksomhetsteori, der han legger stor vekt på sovjetiske bidrag primært fra psykologi, var – og er – svært relevant for å problematisere ulike dualismer. Jeg vil også si noe om hvordan virksomhetsteorien med fordel kunne ha gått i nærere dialog med noen andre sosiologiske bidrag. Det er bare plass til å antyde hvilke, og hvorfor de kan være viktige, også i framtida.

Avslutningsvis vil jeg si noe om hvorfor et hovedfokus på «virkeligheten som praksiser» også har konsekvenser for realisme problemet. Det gir meg anledning til å trekke inn Enerstvedts bok fra 2011, *Spiller Gud terning likevel?*

Som et bakteppe for å skrive om det ovennevnte må det sies noen ord om Enerstvedts tilknytning til Institutt for sosiologi ved Universitet i Oslo, og min egen relasjon til ham og hans arbeider.

Regi Enerstvedt har hatt sitt virke ved instituttet i mer enn 40 år. Han er utdannet mag. art. i statsvitenskap, men har arbeidet som førstelektor, førsteamanuensis og professor i sosiologi. Mitt utgangspunkt for å skrive denne artikkelen er at Enerstvedt var veileder i magistergradsarbeidet mitt, som omhandlet sosiologisk rolleteori. Jeg leste da hans arbeider om virksomhetsteori, spesielt *Mennesket i et fylogenetisk og ontogenetisk perspektiv* (1977) og senere utkastene til doktorgradsarbeidet som kom ut med tittelen *Mennesket som virksomhet* i 1982. Jeg fikk omfattende kommentarer over tre-fire år om det jeg skrev. Senere (siden 1991) har jeg vært kollega av Enerstvedt og har i lange perioder vært vedt inn i en

dialog med ham om sentrale sosiologiske problemstillinger, ut fra det vi begge har arbeidet med og skrevet om. Politisk ulike ståsteder har sjelden hatt noe å bety for denne sosiologiske dialogen, og heller ikke utingen med å dele inn sosiologien i generelle «ismer» eller retninger.

Dette skriver jeg fordi en fremdeles kan se to ulike tenkemåter i sosiologien. Den ene er at ulike teoretiske perspektiver i Marx' arbeider ikke gis den plass de burde, fordi «marxismen» som en samlet teori har fått en lavere status. Dette er samme tenkemåte som f.eks. på 1970-tallet slo ut i at mange ikke tok alvorlig eller avviste sosiologiske bidrag fordi de ikke var «marxistiske». Den andre er at det i sosiologen fremdeles ofte er en hang til «grand theories», og et behov for å tilhøre en retning, fremfor å tenke at en teori eller et perspektiv må vurderes ut fra den nytte det har, som beskrivelse eller som forklaring *bestemt ved analysens formål*.

Norsk sosiologi som fag er (heldigvis!) preget av en rekke spenninger, knyttet til det vi ofte kaller teorivalg og metodevalg. I perioder har faget vært preget av, men aldri dominert av, strukturorienterte forklaringer, i andre perioder av aktørorienterte forklaringer. Marxistisk inspirert sosiologi på 70-tallet var preget av strukturtunge beskrivelser og forklaringer. Fra 80-tallet og utover har ulike typer aktørorienterte forklaringer fått en bredere plass. Selvsagt finnes det også mellomposisjoner, men også disse forutsetter på et vis at dualismen subjekt – objekt ligger til grunn. Endelig er det i denne sammenheng viktig for min vinkling å fremheve at ulike typer sosial konstruksjonisme de siste 20-30 årene har fått stor utbredelse i sosiologien, ofte konkurrerende med både aktørforklaringer, strukturforklaringer og mellomposisjoner.

Parallelt tror jeg det er grunnlag for å si at norsk sosiologi på 80-tallet fikk en empirisk dreining. En sosialfilosofisk preget sosiologi ble mindre legitim, mange opplevde at den gikk mer og mer på tomgang. Jeg vurderer denne dreiningen i all hovedsak som positiv, også fordi det var tale om et bredt spekter av empiri og med en bevissthet om at det ikke var en teorifri empiri. Men det hadde også en mer negativ side: Noen filosofiske forutsetninger vil alltid ligge til grunn for sosiologien. Det kan være forutsetninger som man forttest bør legge til side, slik både pragmatister og Wittgenstein har påpekt. Andre forutsetninger bør modifiseres, gis omtolkninger. Og endelig vil der være noen forutsetninger som kommer til, som er nye. Sosiologer må etter mitt syn drøfte og ta stilling til flere slike forutsetninger, selv om det bør gjøres med utgangspunkt i problemstillingene i konkrete, empiriske arbeider.

Med boka om virksomhetsteori ga Enerstvedt et bidrag til å unngå valget mellom aktør og struktur, som er ett sosiologisk uttrykk for subjekt – objekt. Jeg leste bokas overordnede

budskap da, og ved gjensyn også nå, som at den grunnleggende sosiale realitet består av praksiser, og at subjekt- og objektspektene ved disse praksiser må forstås som avledede, konstituert innen praksiser, virksomheter. Enerstvedts fortjeneste er videre, gitt dette utgangspunktet inspirert av Marx' *Teser om Feuerbach*, at han gir en rekke begrepsbestemmelser av ord som også ble brukt i andre teoretiske vokabularer, men som nå får en ny eller modifisert mening innen et samlet virksomhetsperspektiv. Det er dette jeg ovenfor beskriver som omtolkning. For meg var det på den tiden spesielt viktig at han la så stor vekt på virksomhetens gjenstandsmessige side. I et arbeid fra 1980 skrev jeg selv, sterkt påvirket av Enerstvedt:

... i forhold til fremmedgjøring har virksomheten to sider. Den må ikke settes lik «det kapitalistiske», i så tilfelle ville mennesket være dømt til passivitet. Virksomhetens gjenstandsmessige side er vesentlig for å forstå subjektet. De redskaper/ «objekter» mennesket har lagd (historisk) og lager er ikke ytre uinteressante «betingelser», de er vesentlige betingelser ved individualitetens nivå.<sup>1</sup>

Dette sitatet tar jeg med for eksemplifisere at et teoretisk perspektiv, eller også et begrep, primært har sin misjon i at det leder oss i retning av noe en må se etter, som kanskje er glemt eller utelatt i et annet perspektiv. Og det var på den måten Enerstvedts virksomhetsperspektiv, eller rettere sagt, spesielt noen deler av det, ble viktige for mitt eget arbeid.

Jeg tror det også er viktig å fremheve følgende: Det var helt vanlig på 70-80-tallet å snakke om eller vektlegge betydningen av praksis. Men dette hadde to svakheter.

For det første var praksisbegrepet ofte abstrakt forstått (i Marx' forstand), ved at det hadde få bestemmelser, og det ble dermed et så vidt eller allment begrep at det kunne brukes som en patentforklaring på det meste. Dette er nokså tilsvarende det som har skjedd med «makt» i sosiologien og «nytte» i neoklassisk økonomi. «Alt er makt» om makt er definert vidt nok, og (nesten) all handling er nytteorientert dersom nytte er svært vidt definert. Mer generelt er det et problem at mange sosiologer, og sosiologistudentene, ofte bruker ord som er mangetydige *som om* de er entydige. Dette tror jeg skyldes at vi er for atomiserende/reduksjonistiske i vår forståelse av språket, og ikke ser at ord først får sin semantiske betydning når de er bestemt innen rammene av påstander og slutninger i konkrete, kollektive lingvistiske praksiser.<sup>2</sup> Fra

---

<sup>1</sup> Arvid Fennefoss, *Om individualitet*, s. 12, (upubliserartikkel, 1981). Det hører med til historien at dette var et manus som var godkjent for trykking i et sosiologisk tidsskrift. Men i siste liten ble det krevd at jeg måtte fjerne et avsnitt om en norsk sosiologs (sosiologistiske) forståelse som et uttrykk for én av de tre farer (biologisme, psykologisme, sosiologisme) Enerstvedt skriver om (i et forarbeid til *Mennesket som virksomhet*). Jeg likte ikke, og liker fremdeles ikke, sensur, og la manuset i skuffen.

<sup>2</sup> Robert Brandom, en amerikansk filosof sterkt påvirket av Hegel, men også av amerikansk pragmatisme og analytisk filosofi, er den som mest systematisk har utarbeidet en teori om hvorfor slutninger («inferences») bør

80-tallet og fremover har for eksempel «sosial konstruksjon» og «identitet» blitt slike vide og vidt anvendte begreper. Som markører av en dreining, bort fra henholdsvis objektivisme og ideen om universelt gitte roller, er det positivt. Men det er uheldig fordi det finnes ulike typer konstruksjonisme og ulike identitetsperspektiver, med visse likheter, men også forskjeller seg imellom. Bruken av ordet «praksis» rammes også av denne kritikken.

For det andre: Det var vanlig å tale om praksis, selv om man i utgangspunktet opererte med et eksplisitt eller implisitt skille mellom subjekt og objekt. Både i marxistisk sosiologi og i sosiologien generelt ytret dette seg eksempelvis i at en betrakter klasser som objektive, eller generelt at strukturer og systemer finnes uavhengig av konkrete, historisk situerte, men også kjedede, praksiser. Jeg mener at *Mennesket som virksomhet* gir en rekke innspill til å unngå objektivisme, selv om ikke alltid Enerstvedt radikalt nok trekker implikasjonene av sin grunnleggende virksomhetsteori for sentrale sosiologiske begreper, for eksempel med en systematisk kritikk av en objektivistisk klasseforståelse, eller ved å begrunne hvorfor sentrale begreper som struktur og posisjon må forlates til fordel for begreper som fremhever praksisaspektet, mennesker som aktivt strukturerer noe (*strukturering*), eller som posisjonerer seg og blir posisjonert i en konkret praksis (*posisjonering*).

Til tross for denne kritiske innvendingen, hadde jeg stor nytte av den systematiske og praksisfokuserende tenkemåten Enerstvedt representerte. Eksempelvis: Jeg betraktet og betrakter det slik at rollebegrepet har sin teoretiske funksjon i mange retninger i sosiologien,<sup>3</sup> ved at det er et koplingsbegrep mellom individ og samfunn. Det forutsetter at en går ut fra at det er et *forhold* individ – samfunn, noe jeg ikke så og ser fruktbarheten av. Rollebegrepet, spesielt slik Ralph Linton og Talcott Parsons utformet det, plasserte nettopp rolle som et koplingsbegrep. Kulturen, via det sosiale system, definerer roller ut fra normer (som er felles, intersubjektive), og individet (personligheten) internaliserer så disse normene. Det er mye interessant rolleteori, men svakheten er at disse teoriene eksplisitt eller implisitt tar for gitt at det i utgangspunktet eksisterer et forhold individ – samfunn, en sosiologisk utgave av dualismen subjekt – objekt.

---

stå sentralt, at bruken av setninger og slutninger er utgangspunktet/grunnlaget for å forstå semantiske størrelses funksjon, f.eks. at vi anvender objektbegreper. (Se Brandoms *Articulating Reasons*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 2000).

<sup>3</sup> Jeg betrakter det ikke slik for George Herbert Meads del. Mead var, som hans nære venn og medpragmatist John Dewey, en konsekvent kritiker av dualisme. Jeg så nok ikke dette klart nok i min rolleavhandling i 1981, fordi pragmatismen var utenfor min horisont. På instituttet vårt ble heller ikke Mead lest opp mot/i lys av pragmatismen, og det ble bare fokusert på *Mind, Self, and Society* (Chicago: The University of Chicago Press, 1974 [1934]), ikke andre av Meads bøker og artikler.

Med praksis/virksomhet som én av flere teoretiske rammer, regnet jeg det som et grunnproblem at denne teoritradisjonen var fanget av et bilde, nemlig individ – samfunn, som en dualisme som så ble forsonet ved rollebegrepet, som et koplingsbegrep.<sup>4</sup> Men jeg så da, som nå, virksomhetsteorien som ett perspektiv blant flere, og ikke som noe som burde bli en overgripende, generalisert teori – eller med dagens ord: et meta-narrativ. Setninger, begreper og perspektiver skal fungere som redskaper for å løse ett eller flere problemer, for ulike formål må man velge det redskap som passer best. Drømmen om et meta-narrativ, én samlende teori, baserer seg på ideen om at det finnes én virkelighet, og at denne kan beskrives i én, samlet visjon, versjon eller modell, uavhengig av de ulike formål vi har for å mestre verden.<sup>5</sup>

Så langt har jeg forsøkt, ut fra Enerstvedts og egne skrifter fra omkring 1977-82, å si noe om virksomhetsteoriens betydning da. Jeg har bare valgt et par aspekter. Jeg kunne skrevet om Enerstvedt forståelse av individualitet, som gir et helt annet fokus på hva det er å være en personlighet enn å «være en del av et kollektiv» eller at vi primært er «bærere av karaktermasker» som er strukturelt gitt. Jeg kunne også skrevet om hvordan sosiologer på den tiden kunne lært en del om biologi ved å lese boka. Men sosiologien har ofte lidd av en type biofobi, noe som langt på vei har gjort det til et ikke-tema. Det har vi ofte måtte betale for senere, uten at jeg kan si mer om det her.

Sett med dagens øyne fortøner Enerstvedts bok seg noe annerledes. Jeg tror jeg kan si følgende: Virksomhetsteorien fikk ikke noe stort nedslagsfelt i norsk sosiologi. Riktignok fikk Enerstvedt en del elever, noen arbeider fremdeles innen feltet, som ofte kalles «activity theory» internasjonalt. Jeg tror det finnes mange grunner til at nedslagsfeltet ble såpass lite. For det første gikk ikke Enerstvedt i tilstrekkelig grad i dialog med sosiologien. Han brukte systematisk viktige bidrag fra Sovjetunionen, og også fra marxistisk litteratur generelt, men hadde et nokså distansert forhold til sentrale og viktige bidrag i sosiologien. Dette var kanskje et nødvendig og velbegrunnet valg, men det har uansett hatt konsekvenser. Ut fra dagens ståsted vil jeg si at virksomhetsteorien (kontrafaktisk!) kunne hatt langt større virkninger i sosiologien om den hadde gått i dialog med filosofisk pragmatisme og dens fetter i sosiologien, symbolsk interaksjonisme.

---

<sup>4</sup> Arvid Fennefoss: *Roller - et historisk perspektiv* (Oslo: Arbeidsnotater nr. 175, Instituttet for sosiologi, 1982).

<sup>5</sup> Handlingers mål er ikke alltid gitte. Det er grunnleggende for ulike pragmatister å gå ut fra vanlige handlingers kreative side, nye mål skapes i aktiviteter, og det skapes ny virkelighet (se Hans Joas, *The Creativity of Action*, Cambridge: Polity Press, 2005).

Hvis sosiologien skal oppleve «the practise turn», utgjør både den klassiske pragmatismen (Charles Sanders Peirce, William James, John Dewey og George Herbert Mead) og ny-pragmatismen (Richard Rorty, Robert Brandom, Richard J. Bernstein og Hans Joas) en enorm teoretisk ressurs. For eksempel har Dewey utviklet en teori om praksis (experience) som er konsekvent anti-dualistisk, anti-objektivistisk, og som inneholder sentrale innsikter fra ulike typer konstruksjonisme, 70 år før disse innsiktene ble vanlige i sosiologi. I en rekke arbeider utarbeider han en detaljert forståelse av aktivitet/erfaring som ikke bare er noen skissemessige teser (som Marx' Feuerbachteser), men et originalt program for ulike samfunnsfag. La meg kort si hva som er kjernen i dette programmet, med det formålet å gi leseren lyst til å studere pragmatismen nærmere.

Deweys grunnforståelse er at kunnskap er praktisk i sin karakter, på to måter. Han avviser det han kaller «the spectator theory of knowledge», en cartesiansk synd som gikk i arv til de filosofiske slektsleddene som fulgte Descartes.<sup>6</sup> Kunnskap er for det første ikke et anskuende subjekts forståelse, den er en samhandlings- og handlingsbasert praksis, enten det gjelder sosiale praksiser, yrkesutøvelse generelt eller vitenskapelige eksperimenter. For det andre er kunnskap praktisk fordi den er ment å være problemløsende: alle svar er «kun» svar på avgrensede spørsmål, bestemt ved et formål.<sup>7</sup> Virkeligheten er «i seg selv» perspektivistisk, observatørene og våre handlinger er en del av «objektet». Dette var noe også Mead fremhevet, f. eks. i *The Philosophy of the Present*.<sup>8</sup> Derfor finnes det heller ikke ett sett med klassifikasjoner som kan avleses som den objektive virkelighetens egentlige trekk, det vil si som essensielle (gitte) egenskaper i en generell ontologi. Et reformulert praksisperspektiv må etter min vurdering både fremheve samhandlinger og handlingers kreative/skapende aspekter og virkelighetens perspektivistiske karakter.

Jeg kunne sluttet her, men ønsker å si noen ord om det som ofte kalles realisme. Dette gjør jeg med utgangspunkt i at Enerstvedt nylig selv har skrevet om realisme, og fordi jeg selv har interessert meg for «realismeproblemet» siden 1975, da som marxist, nå som pragmatist.

Jeg mener utgangspunktet må være å slå fast at innen filosofi er dette et uløst problem.

Standpunkter angående realisme som var vanlige for 100-200 år siden er fremdeles aktuelle

---

<sup>6</sup> John Dewey: *Reconstruction in Philosophy*. Mineola, New York: Dover Publications, 2004 [1920, 1948].

<sup>7</sup> Det er også viktig å fremheve at det finnes (og skapes!) en rekke, mangslunne formål. Et hovedpoeng for Richard Rorty er at ulike beskrivelser ut fra ulike formål ikke kan rangeres i den forstand at én av beskrivelsene (f.eks. fysikk, som en «hard» vitenskap) viser hvordan virkeligheten egentlig er, mens andre (ofte de «mykere») ikke gjør det.

<sup>8</sup> George Herbert Mead: *The Philosophy of the Present*. Amherst, New York: Prometheus Books, 2002 [1932].

og omdiskuterte.<sup>9</sup> Innen marxismen har det også vært en vedvarende diskusjon om realisme, langt på vei i et spenningsfelt mellom en kantiansk orientert marxisme og en hegeliansk orientert marxisme.<sup>10</sup> Men det er ikke et problem kun innen marxismen. Generelt, og også innen ulike utgaver av sosial konstruksjonisme, er det spenninger mellom en kantiansk orientert forståelse av hva konstruksjon er og en mer hegeliansk forståelse. At dette ikke bare er et sært filosofisk (og dermed sosiologisk) problem, ser vi ved at realismespørsmålet er viktig også innen moderne fysikk.<sup>11</sup>

Enerstvedt bryter *eksplicit* med realismen i *Spiller Gud terning likevel?* At bevisstheten, eller vårt språk, skulle være en gjenspeiling av virkeligheten, avviser han (s. 53 ff.). Det er klart at dette er sentralt om man skal ha en konsistent praksisteori. Dersom praksis reduseres til å være et koplingsbegrep mellom subjekter og objekter som er pre-konstituerte (eller mellom individ og samfunn), så er det et totalt annet (objektivistisk) praksisperspektiv, som også impliserer en korrespondanseteori om sannhet.

Enerstvedt tar ikke avstand fra alle typer realisme, men det som gjerne kalles metafysisk realisme, som gjerne formuleres litt ulikt av ulike forfattere.<sup>12</sup> Jeg tror likevel vi kan si at kjernen er en idé om at det eksisterer en virkelighet med entiteter og strukturer som er uavhengig av vår bevissthet. Dette kan utdypes i flere retninger. For det første kan det sies at kjernen i en metafysisk realisme kan omskrives til å være en teori om identitet: Noen entiteter har en selv-identitet uavhengig av menneskers praksis. Dette er, og da ikke som skjellsord, en type essensialisme. For det andre kan det formuleres som at det finnes «natural kinds» i tillegg til «social kinds». For eksempel vil det si at en betrakter de fleste eller alle sosiale fenomener som «social kinds», altså observatøruavhengige eller bevissthetsavhengige, mens naturfenomener («natural kinds») betraktes som observatøruavhengige eller

---

<sup>9</sup> Her må det sies: Det finnes ikke én type realisme, men flere. Kunnskapsrealisme er forskjellig fra begrepsrealisme, entitetsrealisme fra teorirealisme, indirekte realisme fra direkte realisme, hverdagslivsrealisme fra teoretisk realisme, osv.

<sup>10</sup> Se Arvid Fennefoss: «Lenins gjenspeilingsteori», 1976 (<http://folk.uio.no/arvidf/A.%20Artikler/Realisme.pdf>). Jeg tror at artikkelen fremdeles gir en rimelig balansert fremstilling av ulike marxistiske forståelser av realisme. Det kan vel også sies at jeg på dette tidspunkt var sikker på at en form for realisme var nødvendig. Min skepsis mot begrepsrealisme den gang mener jeg i dag er problematisk, dersom man skal ha et konsistent praksisperspektiv. Men det kan jeg ikke utdype her.

<sup>11</sup> Se Andrew Whitaker: *Einstein, Bohr and the Quantum Dilemma*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. George Herbert Mead var påvirket av datidens kvantemekanikk, spesielt i *The Philosophy of the Present*.

<sup>12</sup> F.eks. mener han at det som ofte kalles «hverdagslivsrealisme» eller «skomakerrealisme», eller det Hilary Putnam kaller «realisme med liten r», er helt greit. Det er først når dette gis en dypere, filosofisk mening at realisme blir et metafysisk problem. Her kan det også legges til at det å trekke en god slutning ofte krever at en må anbringe eller postulere ett eller flere objektbegreper i setningene som inngår i slutningen (se Brandom, op.cit.). Dette kan kalles en form for indirekte realisme.

bevissthetsuavhengige.<sup>13</sup> Kjernen i å si at noe er objektivt må være at en antar eller vil postulere en uavhengighet av denne typen, og ikke om noe er tinglig/materielt (versus subjektivt/intersubjektivt). Og det er denne uavhengigheten Enerstvedt heller ikke aksepterer, og gir gode grunner for å avvise. Men det som følger er også at den opprinnelig formulerte virksomhetsteorien må reformuleres, den reflekterte i for liten grad at *et brudd med realismen er et kjerneaspekt ved en praksisteori*, og en implikasjon av anti-dualismen. Det er ansatser til en reformulert virksomhetsforståelse i *Spiller Gud terning likevel?*, men med den formen Enerstvedt har valgt blir ikke disse systematiske nok, og spesielt gjelder det realismeproblemet. Men jeg mener at boka, lest på de rette premisser, gir flere vektige innspill til sosiologisk refleksjon. Det gjelder, for meg, både kapitlene/delkapitlene om abduksjon, om Dawkins' genforståelse, om kvantemekanikk og om fallibilisme. Når det gjelder kvantemekanikk, mener jeg Enerstvedt burde sagt noe mer om hvordan klassisk kvantemekanikk (eller visse «retninger» eller teoretikere innen denne) fokus på fenomeners observatørvhengighet og på hvordan bevissthet (mind) og frie valg blir integrerte deler av teorien om «objektene», betyr at både objektivisme og realisme må forlates. Og: Om ikke sosiologien skal være fanget av begreper og modeller som implisitt eller eksplisitt stammer fra klassisk mekanikk, så er tiden inne for å drøfte systematisk hvilke *implikasjoner* ulike kvantemekaniske eksperimenter og teorier har, og da også i forhold til realisme.<sup>14</sup>

Når jeg ovenfor har sagt at et konsistent praksisperspektiv ikke kan være realistisk, så impliserer det ikke at det bør være anti-realistisk, eller skeptisistisk med hensyn til om vår kunnskap kan avbilde verden. Et hovedpoeng for Richard Rorty var at både realisme og anti-realisme er ulike svar på et spørsmål vi burde avskaffe, nemlig spørsmålet om vårt språk, eller vår kunnskap, kan representere eller speile en ytre verden.<sup>15</sup> Begge svarene er innen rammene av at man er representasjonalister, men altså med ulike svar på om representasjon er mulig, mens anti-representasjonalister ikke godtar dette spørsmålet. Derfor blir det avgjørende for

---

<sup>13</sup> Moderate «konstruksjonister» betrakter samfunnsfenomener som bevissthets- eller språkavhengige, men ikke naturfenomener. Radikale «konstruksjonister» betrakter både sosiale og naturlige fenomener som bevissthets- eller språkavhengige. Jeg tror vi med fordel burde si «praksisavhengige» fremfor «bevissthets- eller språkavhengige» for å få frem at fenomeners/phenomeners identitet er avhengige av hva vi gjør. F.eks. i eksperimenter at det rigges apparatur, anvendes redskaper, samarbeides om gjennomføringsmåte, osv. Eksperimentet er ingen anskuelse av verden, det frembringer nye verdener. Men det gjør også den gode poesitekst eller gode sosiologitekst, med metaforer som kan skape ny virkelighet.

<sup>14</sup> Se Whitaker, op.cit og Bruce Rosenblum og Fred Kuttner: *Quantum Enigma. Physics Encounters Consciousness*. London: Duckworth Overlook, 2011.

<sup>15</sup> Rorty ga i 1979 ut *The Mirror of Nature*, der «speilteoriens» historie og betydning analyseres. Boka vakte oppsikt, og skarp diskusjon, ikke minst fordi den viser at mange filosofiske ideer for lengst har utspilt sin rolle. Jeg foretrekker senere arbeider av ham, der han i mye større grad knytter an til Dewey og pragmatismen generelt. Det avrundende avsnittet her bygger på forordet i *Philosophy and Social Hope*. London: Penguin Books, 1999.



Rorty å fremheve at anti-representasjonalisme ikke kan sammenlignes med anti-realisme. Vi har siden Descartes vært fanget av et bilde: at vår persepsjon, vår kunnskap og vårt språk skal speile en ytre, objektiv verden, mens ord og setninger for anti-representasjonalister er redskaper for å oppnå spesifikke mål, knyttet til våre behov og interesser. Rorty sier også eksplisitt at pragmatismens kjerne best kan forstås som en anti-dualisme, og som en generalisert anti-essensialisme. Ofte siterer han en pregnant setning av Hilary Putnam, som utdyper dette med noen andre ord:

... elements of what we call “language” or “mind” penetrate so deeply into what we call “reality” that the very project of representing ourselves as being “mappers” of something “language-independent” is fatally compromised from the very start.<sup>16</sup>

Når jeg trekker disse tankene inn som en avrunding, er det fordi jeg mener at et reformulert praksisperspektiv ikke bare må avvise realisme og korrespondanseteori, men systematisk innarbeide en anti-representasjonalisme.

---

<sup>16</sup> Hilary Putnam: *Realism with a Human Face*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 1992, s. 28.